

KÜLTÜRÜN AKTARIMI: TÜRKÇE VE FRANSIZCADA ÖLÜMLE İLGİLİ ÖRTMECE SÖZLERİN İNCELENMESİ

Transfer of the Culture: Analysis of the Euphemistic Words Concerning the Death in Turkish and French

Prof. Dr. İlhami SİĞIRCI*

ÖZ

Dillerdeki değişimi gösteren örneklerden biri olan örtmeceler, kültürel özellikleri farklı toplumlardaki dil kullanımında karşılaşılan farklılıkları ortaya çıkarır. Örtmeceler toplumları, ahlak, saygı, edep, korku, üzüntü, nezaket vb. açısından yansıtan dilsel göstergelerdir. Örtmece, insanların duyduğu korku ve kaygılar nedeniyle söz düzeyinde alıcılara uğruna yaptıkları bir değişikliktir. Bu durumda gerçekte alıcının baskısıyla ve alıcının kendisi için örtük anlatıma başvurulur. O hâlde sözcükleri yumuşatma amacı güden bir yöntemdir. Örtmece kısaca, konuşan kişi tarafından alıcısı için şaşırtıcı, çirkin ve rahatsız edici olarak değerlendirilebilecek bir sözcük yerine, kabul edilebilir bir sözcük kullanılmasıdır. Dolayısıyla bir dilin sosyokültürel ve tarihsel değerlerinin tamamına bağlıdır. Bundan dolayı kültürün tam merkezinde yer alır. Örtmece alanı oldukça geniştir, ancak en önemli alanlarından birini ölüm oluşturduğu için biz de bu çalışmada ölümü anlatmak için Fransızca ve Türkçede başvurulan örtmece sözleri karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz. İki dilin aynı olguyu söyleme dökmekteki farklılık ve benzerlikleri kültürel açıdan ortaya koymaya çalışacağız. Karşılaştırmaya ve betimlemeye dayalı bir inceleme yöntemi kullanılacak olan bu çalışmada, ölümle ilgili örtmece sözleri yapı, işlev, anlam ve bağlam açısından incelenerek kaynak dil ile erek dil arasındaki anlatım biçimleri, sözdizimsel, biçimbilimsel ve anlambilimsel açıdan ayrıntılı olarak ortaya konulacaktır. Bu çalışmada, iki dilin aynı olguya kültürel açıdan nasıl baktığını ve söyleme aktardığı ortaya konulacaktır. Bu çalışmayı gerçekleştirmek için bütüncü olarak TDK *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ve Ömer Asım Aksoy'un (1991) *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü* seçilmiştir. Fransızca için de *Le Petit Robert* (2008) ve çevrimici sözlük olan *Lexilogos* seçilmiştir. Tarama sonucunda bu kaynaklarda yer alan, örtmece ile ilgisini kurduğumuz söz varlığı ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kültür, aktarım, Türkçe, Fransızca, örtmece, çeviri, eşdeğerlik, ölüm, Türkçede örtmece, Fransızca örtmece.

ABSTRACT

Euphemistic words which are one of the examples that show the change in languages reveal the differences seen in language use of culturally different societies. Euphemistic words are linguistic signs that reflect the features of societies in terms of ethics, respect, confidentiality, fear, sorrow, grace etc. The Euphemism is a change at speech level made by the humans because of their fears and anxieties for the sake of their receivers. In reality implicit meaning is used as a consequence of the receiver impact and receiver's himself/herself. Thus, it is a method aiming at moderating the words. Briefly the euphemism is using an acceptable word instead of a word that may be regarded as offensive and annoying by the receiver. Hence, it depends on the whole socio-cultural and historical value of a language. Therefore, the Euphemism is in the center of the culture. As the death issue is one of the important fields in which the euphemism is used, we will analyze the euphemistic words of French and Turkish used within the context of death issue with a comparative method. We will try to put forward the differences and similarities between these two languages in explaining the same issue. Expression styles between the source and target language will be analyzed in terms of syntactical, morphological and semantical aspects. This study will present how these two languages see and express the same issue in terms of culture. For this study "*TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*" (Dictionary of Proverbs and Idioms prepared by Turkish Language Association (TDK) and "*Atasözü ve Deyimler Sözlüğü*" (1991) (Dictionary of Proverbs and Idioms) prepared by Ömer Asım Aksoy were selected as a corpus in Turkish. *Le Petit Robert* (2008) and online dictionary *Lexilogos* were selected as a corpus in French. Following the analysis of these resources, the euphemistic words in these resources were profoundly examined.

Keywords

Culture, transfer, Turkish, French, euphemism, translation, equivalency, death, euphemism in Turkish and French.

* Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fransızca Mütercim-Tercümanlık Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, Kırıkkale/Ankara, ilhami-sigirci@hotmail.com

Giriş

Fransızcada *euphémisme*, Al-mancada *verhüllung/euphemismus*, İspanyolcada *Eufemismo*, İngilizcede *euphemism* sözcükleriyle karşılanan örtmece kavramı Yunanca *εφημεσιμός euphemismus* sözcüğünden gelmektedir ve ‘bir şey hakkında güzel söz söyleme, iyi, uğurlu söz söyleme’ anlamı taşımaktadır (Aksan 1998: 98). Arapçada *tevriye*, *taltif el-kelem* (Mutçalı 2001: 148), Türkçede bu kavram *örtmece*, *edebikelâm* (Türkçe Sözlük 2011) gibi sözcüklerle anlatılmaktadır. Türkiye’de bu alanda yapılan incelemelerde çoğunlukla örtmece terimi kullanıldığı için bu çalışmada bu terimi kullanmayı tercih ediyoruz. Bu kavram için Doğan Aksan (1998: 98) “güzel adlandırma” terimini kullanmakta ve “kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayıdır” biçiminde tanımlamaktadır. Dolayısıyla örtmece, insanların duyduğu korku ve kaygılar nedeniyle söz düzeyinde yaptıkları bir değişikliktir. Kısaca konuşan öznenin alıcısı tarafından şaşırtıcı, tehlikeli, rahatsız edici kaba, çirkin olarak değerlendirilecek bir sözcük yerine kabul edilebilir bir “yumuşak” sözcük kullanmayı tercih etmesidir (Türkçe Sözlük 2011). Dolayısıyla bir dilin sosyal, kültürel ve tarihsel değerlerinin tamamına bağlıdır.

Örtmece alanı oldukça geniştir. Öyle ki gelenek, görenek, din, aile, doğum, evlilik, ölüm, vb. gibi alanları içine alır. Ancak bu alandaki çalışmaların en önemli konularından birini ölümle ilgili örtmeceler oluşturur. Zira insanın en temel korkularından biri

ölümdür. Ölüm kelimesinin söylenmesi çok yaygın bir örtmece örneğidir. Örtmece konusunda dil içi birkaç çalışma yapılmış olsa da (Söylemez 1993, Özyıldırım 1996, Güngör 2006, Demirci 2008) diller arası, karşılaştırmaya ve kültürün aktarılmasına dayalı çalışmaların bulunmadığını saptıyoruz. Bu nedenle buradaki araştırmanın yapılan ilk çalışma olduğunun altını çizmek gerekir. Karşılaştırmalı çalışmalar iki dilin aynı olguya kültürel açıdan nasıl baktığını ve söyleme döktüğünü ortaya koyacak en önemli göstergedir. Türkçede ve Fransızcada ölümle ilgili olduğunu düşündüğümüz örtmece sözleri ele almak ve bunları karşılıklı olarak bu dillere aktarmak farklı kültürel sonuçları ortaya çıkartacak ve birbirinden tamamıyla farklı iki dilin bu olguya kültürel açıdan nasıl baktığını ortaya koyacaktır.

1. Yöntem

Bu çalışmayı gerçekleştirmek için bütüncü olarak Türkçe için *TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ve Ömer Asım Aksoy’un (1991) *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü* seçilmiştir. Fransızca için de *Le Petit Robert* (2008) ve çevrimiçi sözlük *Lexilogos* seçilmiştir. Bu kaynaklarda yer alan ölümle ilgili örtmeceleri tarama yöntemiyle saptayarak sınıflandıracamız, daha sonra kaynak dilden erek dile ve erek dilden kaynak dile aktararak karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz. Bu süreçte ortaya çıkan anlamsal ve kültürel sorunları araştırarak bunların nerelerden kaynaklandığını ortaya koymaya, kaynak ve erek dil arasındaki kültürel farkları açığa çıkartmaya çalışacağız. Her iki dilin ölüm olgusunu anlatım biçimlerini, sözdizimsel, anlamsal ve biçimsel açıdan karşılaştırmalı olarak inceleyerek, iki dilde eşdeğer, ortak ve

farklı olabilecek anlatım biçimlerini ortaya koyacağız. Karşılaştırmaya ve betimlemeye dayalı bir inceleme yöntemi kullanılacak olan bu araştırmada, ölümle ilgili örtmece sözleri yapı, işlev, anlam ve bağlam açısından inceleneceğiz.

2. Örtmece Sözlerin Dildeki İşlevi ve Başka Dile Aktarımı

Örtmece, hoşça gitmeyen, üzüntü verici ve iğrenç düşünceleri gizler, anıştırmayla aynı işlevi yerine getirir (Dumarsais 1988: 158). Örtmece sözlerin kullanımında, gerçekte alıcının baskısıyla ve alıcı için örtük anlatıma başvurulur. Bu anlatımda sözcükleri yumuşatıcı bir yöntem söz konusudur ve dolayısıyla sözcüsel bir olgudur. Daha çok, anlatılacak şeyin anlamını değiştirmeden algılamayı değiştirmeye yönelik bir anlatım biçimidir. Burada daha çok dilin psikolojik boyutu söz konusudur. Condon (2000: 83) bu durumu şu şekilde belirtir: Tuğla, kendisine tuğla mı yoksa inşaat malzemesi mi dendiğine belki aldırış etmez ama duvar ustası, kendisine amele mi, zanaatkâr mı, yoksa inşaat mühendisi mi dendiğine göre farklı davranışlar sergileyebilir. Dolayısıyla insanların konuşma ve ruh dünyasında, şahsi uyum ve düşünce dünyasında, sözcüklerin çok önemli bir etkisi vardır.

Örtmece sözler, konuşan özneye önemli iletişim kolaylığı sunar. Bunların biçimi pek değişmediği için kullanımı ve algılanması güçlük oluşturmaz. Ayrıca dilin söz varlığını ve anlatım olanaklarını zenginleştirici bir işlev üstlenirler. Konuşan özne açısından, kullanılmaları önemli çaba gerektiren söz türlerinden değildir. Dilin bize pek çok hazır düşünce sağladığını göz önünde bulundurursak, onun bize biçim vermede ne büyük bir yeri ol-

duğunu açık olarak anlarsınız (Gökberk 2007: 72). Dilde alıcıya aktarılan sözler, onun düşünmesine ve değerlendirilmesine olanak sağlar.

Her ne kadar bazı sözcüklerin örtmece olduğunun ayırımına önceden varsak bile, bir sözün örtmece olup olmadığına karar vermek için söylemde kullanıldığı bağlama bakmak gerekir (Benveniste 1966:310). Gerçekte söylemdeki durum bir şeyin örtmece olup olmadığına karar vermemizi sağlar. Bazı durumlarda, bağlam dışındaki örtmeceleri saptamak son derece güçtür. Zira sıklıkla bağlamda kullanılan sözcüğe atfedilen bir değer söz konusudur. Bu değer, örtmecenin önünde ve/veya arkasında olan sözcüklerden bile bağımsız olarak ortaya çıkar (Molinié 1992: 143). Dilsel ifadenin sertliğinin yumuşatılması örtmece kullanmaya iter, gerçekte bu başkalarıyla ilişkide kullanılan bir çeşit kendiliğinden gerçekleşen sansürdür. Toplumsal kullanım bunu, âdeta bir nezaket kuralı durumuna dönüştürür, genel olarak dilin toplumsal kullanımında ortaya çıkar ve gerçekte alıcının baskısı altında ve alıcı için örtmeceye başvurulur (Bonhomme 2005: 240). Bu durumda konuşan özne için alıcıyı incitmeyecek biçimde bir söz üretmek için sosyal nezakete dayanan yumuşatıcı ve kendini koruyucu (*désarmeur*) yöntemine (Kerbrat-Orecchioni 1996: 2001) başvurulur. Zira bu yöntem, konuşan özneye muhatabı nezdinde olumlu bir imge oluşturmaya imkân verir. Ancak bu imgenin erek dilden kaynak dile aktarılan metinlerde oluşturulması farklı düzeylerde güçlükler içerebilir. Zira örtmeceyi kaynak dilden erek dile aktarmak demek, gerçekte kültürün bir öğesinin diğer dile aktarılması girişimidir. Örtmece sözü başka bir dile ak-

tarmak, sadece yazılmayan ve örtük olanı değil, aynı zamanda söyleneni, söylenmek istenen şeyi ve kültürü aktarma girişimidir, dolayısıyla ruhsal ve kültürel bir boyutu vardır.

3. Sözedim Kuramı Açısından Örtmece Sözcükler

Örtmecenin tanımını, dildeki işlevlerini ve alıcının üzerindeki etkisini inceledikten sonra örtmecenin hangi söz grubu içinde yer aldığını sorgulamak gerekir. Örtmeceyi kalıp söz olarak adlandırılan grubun içinde değerlendirmemiz daha doğru olacaktır. Kalıp sözler için Aksan “ilişki sözleri” (Aksan 1996: 34) ifadesini kullanır. Bu durumda Searle’ün kullandığı “sözedimi” (Searle 1996: 52) terimi kalıp sözlerle ilişkilendirilebilir. Söz edimi, bireyin dil aracılığıyla gerçekleştirdiği en küçük iletişim birimidir. Bu iletişimde elbette bir içerik vardır. Bir şey söylemek gerçekte bir iş yapmaktır, dolayısıyla her söz, o sözü söylemenin yanında bir de edim gerçekleştirir. Austin’in ifadesiyle *bir şey söylemek, bir şey yapmaktır* (Austin 2007: 15). Austin, bu düşünceden hareketle, birine bir şey söylediğinde düzsöz edimi, edimsöz edimi ve etkisöz edimi olmak üzere üç edim gerçekleştirildiğini ifade eder (Searle 1996: 15-16). Bu üçünün bir araya gelmesi sözedimi oluşturur. Dolayısıyla konuşan özne bir sözcüğü gerçekleştirdiğinde, bu sözedimini yerine getirmiş olur. Bunlardan düzsöz edimi bir sözcük üretme edimidir ve “seslendirme”, “dillendirme”, anlamlandırma edimlerinden oluşur (Searle 1996: 26). Seslendirme edimi, sesbilgisel düzeydir. Birisine “Dostum” diyen kişi, bir sözcük üretmiştir ve bu sözcük aynı zamanda bir seslemidir. Dillendir-

me edimi, sözlüksel, biçimbilimsel ve sözdizimsel düzeydir, dolayısıyla hem dizisel hem de dizimsel düzeydir: “*Ekmek alıyorum*” demek, hem bir söz dağarcığına ait anlamlı birimleri seçmek, hem de bir dilin kurallarına uygun olarak anlamlı bir sözcük oluşturmak. Anlamlandırma edimi ise, anlam içeren bir bütün oluşturmak için birimleri ve yapıları belli bir anlam düzeni içinde kullanmaktır. Edimsöz ise konuşucuyla alıcı arasındaki ilişkiyi etkileyen bir olgu niteliğindeki sözdür (Kıran ve Eziler Kıran 2002: 219). Bir kişinin düzsöz ediminde bulunarak yerine getirdiği bir diğer edimdir. Başka bir deyişle, her düzsözün bir edimsöz içeriği vardır. Austin, buna söylenen sözün “edimsöz gücü” adını verir. Ona göre, düzsöz düzleminde “anlam ve bildirme” gibi olgular söz konusu iken, edimsöz düzleminde yerine getirdiği iş, yani sözün edimsöz gücü önemlidir. Etkisöz edimi ise, konuşucunun alıcı üzerinde dolaylı biçimde bir etki oluşturmasını sağlayan sözdür. Bir konuşan öznenin, bir düzsöz ediminde bulunarak bir edimsöz gerçekleştirmesi, onun alıcısının eylemleri, duyguları, düşünceleri üzerinde bir takım değişikliklere neden olmasıdır. “Austin’e göre bu edim, bir şey söylerken bir şey yapma edimi olarak tanımladığı edimsöz ediminden farklı olarak, bir şey söyleyerek bir şey yapma edimidir” (Searle 1996: 62; Kıran, Eziler Kıran 2002: 218-219). Searle’ün söz edimlerini göz önünde bulundurduğumuzda, örtmece sözleri etkisöz edimi bağlamında değerlendirme daha uygun olacaktır. Buradaki etki, dilin bize önceden hazır olarak sunduğu bir davranış biçimini kullanmayı tercih ederek alıcı

üzerinde bir etki oluşturmamıza yöneliktir. Konuşan özne, alıcıyı şaşırtmak için kendine özgü cümle kurma yerine, dilin söz varlığı içinde bulunan kalıp sözü kullanmaya doğru itilir, âdeta zorlanır. Bu da sözün toplumsal değeri olan bireysel bir edim olduğunun açık bir göstergesidir.

4. Türkçede ve Fransızcada Ölümle İlgili Örtmece Sözcükler

Örtmece sözcükler kültüre ait öğeler olduğu için başka bir dile aktarımı o dilin kültürünün ortaya konulması açısından oldukça önemlidir. Bu alanda yapılan araştırmalar dil ile kültür arasında sıkı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Penle 1958, Mailhot 1960, Lévi-Strauss 1973, İmer 1990, Uygur 1996, Akarsu 2000, Kaplan 2008). Dilin, konuşulduğu toplum içindeki kültürü yansıttığı açıktır. Söz varlığının içeriğiyle bir toplumun kültürü ve ilgi alanları arasında bir ilişki vardır. Sapir'e göre dil, toplumun ilgilendiği bütün düşüncelerin, ilgi alanlarının ve işlerin bir toplamıdır (Aktaran Penle 1958: 203).

Türkçede ölüm sözcüğünün ve ölen kişinin adının söylenmemesi, bunun yerine "rahmetli" demek çok yaygın bir örtmece biçimidir. Öte yandan ölümden kaçınmak için ölü evinde açık tuzun üzeri örtülüp, evdeki yemekler dökülür (Öztürk 2009: 766). Bu konuda Türkiye'de başka geleneklerin olduğunu ve bölgelere göre değiştiğini belirtmek gerekir.

Burada öncelikle Türkçede ölümü ifade etmek için kullanılan örtmece sözcükleri ele alacağız. Daha sonra da, çizelge 2'de Fransızcada ölüm kavramını anlatmak için kullanılan örtmecele-ri inceleyeceğiz.

	Türkçedeki ölümle ilgili örtmece	Fransızcadaki eşdeğeri
1	adres değiştirmek	-----
2	ahret yolcusu olmak	faire le grand voyage
3	ahrete intikal etmek (ya da eylemek)	-----
4	can borcunu ödemek	payer son tribut
5	dünyasını değiştirmek	passer de l'autre côté
6	dünyaya veda etmek	quitter ce bas monde
7	dünyaya gözlerini kapamak	fermer les yeux
8	ebediyete geçmek	-----
9	ecel şerbetini içmek	boire le bouillon d'onze heures
10	emrihak vaki olmak	-----
11	günü dolmak	terminer son aventure terrestre
12	hakka yürümek	-----
13	(birini) kaybetmek	perdre (quelqu'un)
14	ruhunu teslim etmek	rendre son âme
15	rahmet-i rahmana kavuşmak	-----
16	sonsuzluğa intikal etmek	-----
17	son nefesini vermek	pousser son dernier soupir
18	toprak olmak	-----
19	ömür defterini kapatmak	-----
20	ömrü vefa etmemek	-----
21	vadesi dolmak	venir à sa fin
22	vefat etmek	décéder
23	yaşamını yitirmek	perdre sa vie

Çizelge 1: Türkçede ölümle ilgili örtmece sözler ve Fransızcadaki eşdeğerleri

Yukarıda çizelgede (Çizelge 1) sınıflandırdığımız Türkçe sözler, ölümün kötü etkisinden kurtarma özelliği taşıyan ve alıcıyı rahatlatıcı bir işlev yerine getirirler. Bu sözleri gerçekleştiren konuşan özne, kendini alıcısı karşısında güvende hissedebilir ve bu sayede konuşma sırasında muhatabı-

nı rahatsız etmeme imkânı yakalar. Bu çizelgede kullanılan örtmecelerin çoğu, temelde ölümün korkulacak bir şey olmadığı algısını alıcıya verme amacını taşır. Burada kullanılan anlatım biçimine sözün etki gücü açısından bakıldığında, üzüntü veren ölüm olayını en güzel sözler aracılığıyla alıcının kabullenmesine yardımcı olma işlevini yerine getirmektedir. Ölümle ilgili bu yirmi üç sözde, “*ömür, adres, ruh, dünya, nefes, yaşam, ahret, ebediyet, can borcu, hak, sonsuzluk, ahret, ecel*” gibi soyut sözcüklerin kullanıldığını saptıyoruz. Bu sözcükleri bağlamdan kopuk olarak tek başına anlamsal açıdan incelediğimizde, “ölüm” ve “öteki dünya” kavramına göndermede bulduklarını saptıyoruz. Öyle ki bu sözcüklerin neredeyse tamamı için anlambilimsel açıdan karşıtlıklar oluşturulabilir:

Ömür	#	sonsuzluk
Adres	#	adressiz
Ruh	#	cansız
Dünya	#	ahret
Nefes	#	nefessizlik
Yaşam	#	ölüm
Ahret	#	dünya
Ebediyet	#	sınırlı yaşam
can borcu	#	can borçsuz
Hak	#	-
Sonsuzluk	#	sonluluk
Ecel	#	doğum

Bu çizelgedeki (Çizelge 1) anlamsal karşıtlıklar değerlendirildiğinde, ölümü ifade etmek için kullanılan sözcüklerin olumlu anlam içermesine karşın, bunların karşıtlarının çoğunun olumsuz anlam içerdiği sonucu çıkmaktadır. Bu sözcüklerle birlikte ölüm olgusunu anlatmak için şu eylemler kullanılmaktadır: *olmak/olmamak, içmek/içmemek, dolmak/dol-*

mamak, göçmek/kalmak, kavuşmak/ayrılmak, kapatmak/kapatmamak, değiştirmek/değiştirmemek, veda etmek/veda etmemek, ödemek/ödememek, kapamak/kapamamak, yürümek/yürümek, teslim etmek/teslim etmemek, vermek/vermemek, yitirmek/yitirmemek, kaybetmek/kaybetmemek. Bu eylemler anlamsal açıdan incelendiğinde, neredeyse tamamına yakını olumlu anlam ve bir hareket anlamı içerirler. Oysaki ölüm olgusu gerçekte bir kopuşu bir hareketsizliği ve edilgenliği ifade etmektedir. Bu eylemler ise, bu dünyadan bir kopuş, bir yok oluş yerine, daha çok bir kavuşma, buluşma ve hareket anlamları içeriyor. Dolayısıyla bu dil dışı gerçekliği anlatım biçimi, Türkçenin ve Türklerin ölüm olgusuna kültürel açıdan bakış biçimini ortaya koymaktadır. Bu örtmecelerin bütünü ele aldığımızda, ölümle ilgili anlatım biçimlerinin olumlu anlamlar içerdiği görülmektedir. Ölüme bu olumlu bakışın, Türklerin geçmişten günümüze kadar uzanan kültüründe de çeşitli izlerini bulmak mümkündür. Öyle ki Köktürkçe metinlerde “*uçmak, uça barmak*” eylemi ölümü ifade etmek için kullanılmaktadır. “ölüm” ve “uçmak” arasındaki ilişkinin temelinde ruhun kuş gibi göğe yükselmesi düşüncesi yatmaktadır. Kültiğin Yazıtı’nın doğu yüzünde yer alan şu söz örnek olarak gösterilebilir: “*Kaınım kagan ança ilig törüg kazganıp uça barmış “Babam Hakan öylece devleti (kurup) yasaları koyup vefat etmiş”*” (Tekin 1988: 12). Diğer taraftan Ercilasun’un belirttiği; “ölmek, ölüm” sözcüğünün kökünde; “*göğe yükselen, uçan ruh*” anlamındaki “öz” sözcüğünde de olduğu gibi “ö-” “yükselmek,

havalanmak” eylemi bulunabileceğini öne sürmesi önemlidir (2002: 47-50). Pertev Naili Boratav (1973: 33) kimi yerlerde canın bedenden bir sinek kılığında ayrılacağını sanıldığını, halk dilindeki “kuşça can” benzetmesinin de onun bir kuş gibi uçup gideceği kamısının izi olduğunu belirtir.

Öte taraftan ölümün Türk kültüründe olumlu olarak algılanmasının bir sebebi olarak İslam inancının etkisi gösterilebilir. Bu inanç Türklerin hayatının her alanında biçimlendirici unsur hâlini aldığından, ölümü de ahret inancı çerçevesinde sonlu âlemden sonsuz âleme geçiş biçimi olarak sunar. Ölüm düşüncesini korkulur olmaktan çıkararak, hayatla ölüm gerçeğini bir araya getiren tek düşünce belki de tasavvuftur. Bu düşüncede ölüm, ona yüklenen olumsuz anlamı çağırıştırır (İsen, 1994: 26). Ölümün Yaradan’a kavuşma olarak algılanması, yani başka bir dünyada yaşamaya başlamak olarak değerlendirilmesi gerekir. Tasavvufta ölüm, Yaradan’la, yaratan sevgiliyle gerçekleşecek gerçek kavuşmadır. Tasavvuf ehli için ölüm, bayram günüdür. Mevlana’ya göre ölüm, “şeb-i arus” dur, düşün, gerdek gecesidir. Buna göre ölüm, Allah ile gerçekleşecek büyük randevudur, yokluk değil, diriliştir, şahadettir (Sezgin 1993: 27). Dolayısıyla ölüm başka bir âlemde yaşamaya başlamak, gelinen yere dönmek anlamına gelir.

Türkçede ölümle ilgili örtmece sözleri verdikten sonra şimdi de Fransızcadaki ölüm kavramı için kullanılan örtmece sözleri inceleyelim. Bu sözlerin birçoğunun aktarımı iki dilli söz-lüklerde yer almadığı için tarafımızca Türkçeye ilk defa aktarıldığını belirtmemiz gerekir.

	Fransızcadaki ölümle ilgili örtmeceler	Türkçeye çevirisi
1	abandonner	terk etmek
2	boire le bouillon d’onze heures	saat on bir çorbasını içmek*
3	casser sa pipe	piposunu kırmak*
4	cesser de vivre	artık yaşamamak
5	comparaître devant Dieu	Tanrının huzuruna çıkmak*
6	descendre au tombeau	mezara inmek*
7	décéder	vefat etmek
8	dévisser son billard	bilardosunu devirmek*
9	disparaître	yok olmak*
10	être rappelé à Dieu	Tanrının huzuruna çağrılmak*
11	exhaler son dernier souffle	son nefesini vermek
12	faire le grand voyage	ahret yolcusu olmak
13	fermer les yeux	gözlerini kapamak
14	mourir de sa belle mort	acı ve çile çekmeden ölmek
15	monter au ciel	gök yüzüne çıkmak*
16	n’être plus	artık hayatta olmamak
17	laisser ses guêtres	tozluklarını bırakmak*
18	passer de l’autre côté	öte tarafa geçmek
19	payer son tribut	can borcunu ödemek
20	perdre la vie	yaşamını yitirmek
21	périr	ölmek
22	pousser son dernier soupir	son nefesini vermek
23	quitter ce bas monde	bu dünyayı terk etmek
24	rendre son dernier souffle	son nefesini vermek
25	rester sur le carreau	olduğu yere yığılıp kalmak
26	rejoindre les étoiles	sonsuzluğa intikal etmek
27	refermer son parapluie	şemsiyesini kapatmak*
28	rendre l’âme	ruhunu teslim etmek
29	remporter son géranium	sardunyasını götürmek*
30	sortir les pieds devants	evden cenazesi çıkmak
31	terminer son aventure terrestre	günü dolmak
32	venir à sa fin	sona gelmek
33	y passer	oraya geçmek*
34	y rester	orada kalmak*

Çizelge 2: Fransızcadaki ölümle ilgili örtmece sözler ve Türkçeye çevirisi

Bu çizelgeyi incelediğimizde, kaynak dildeki on iki örtmece sözün Türkçede eşdeğerinin olmadığını saptıyoruz. Bu sözlerin az da olsa anlamlarının anlaşılması için Türkçeye çeviriyoruz. Ancak bu çevirilerin(*) erek dilin kültürel evrenine uygun olmadığı için bu biçimiyle kullanılamayacağını belirtmekte yarar var. Gerçekte çeviri farklı dillerde ifade edilen iki metin arasında tüm olasılıkları göz önünde bulundurarak eşdeğerlik oluşturma işidir (Lederer 1994: 11). Dolayısıyla tek tek sözcükleri değil de anlamı erek dile aktarmaya dayanır. Bu aktarımlarda bu durumun mümkün olmadığını saptıyoruz.

Bu çizelgedeki (Çizelge 2) eylemleri anlamsal açıdan incelediğimizde, otuz dört eylemden on üçünün doğrudan olumsuzluk içerdiğini, tek başına olumlu anlam taşımadığını saptıyoruz: *cesser* (bırakmak), *dévisser* (devirmek), *perdre* (kaybetmek), *quitter* (terk etmek), *casser* (kırmak), *disparaître* (yok olmak), *mourir* (ölmek), *abandonner* (terk etmek), *laisser* (bırakmak), *périr* (ölmek), *n'être plus* (artık hayatta olmamak), *décéder* (eceliyle ölmek), *venir à sa fin* (sona gelmek). Dolayısıyla Fransız kültüründe ölüm olgusuna bakış biçiminin olumlu olmadığını, ölümün bir yok olma, tam bir kopma, terk etme, ama asla bir kavuşma olmadığını söyleyebiliriz.

Bu çizelgede (Çizelge 2) eylemlerle birlikte kullanılan on sekiz sözcük ya da sözcük grubu vardır. Bunları anlamsal açıdan sınıflandırdığımızda üç gruba ayırabiliriz: Birinci grupta doğrudan ölüm olgusuna ya da öte

dünyaya göndermede bulunan sözcükler söz konusudur: *bouillon d'onze heures* (saat on bir çorbası), *Dieu* (Tanrı), *étoiles* (yıldızlar), *ciel* (gök), *autre côté* (öte dünya), *tombeau* (mezar), *aventure terrestre* (yeryüzü macerası), *fin* (son), *dernier souffle* (son nefes), *dernier soupir* (son nefes), *grand voyage* (büyük yolculuk).

İkinci grupta ise, dil dışı dünyada var olan gerçek nesnelere, başka bir deyişle ölen kişinin yaşarken kullandığı ve ölümlü ayrılmak zorunda kaldığı eşyalara gönderme söz konusudur. Bu eşyalar aynı zamanda Fransız kültürünün taşıyıcısı göstergeler olarak da değerlendirilebilir: *billard* (bilar-do), *géranium* (sardunya), *pipe* (pipo), *guêtres* (tozluklar).

Üçüncü grupta ise herhangi bir şeye göndermede bulunmayan sözcüklerin kullanımı söz konusudur: *yeux* (gözler), *carreau* (döşeme), *tribut* (bedel), *bas monde* (bu dünya), *pieds devants* (ayaklar önde).

4.1. Türkçe ve Fransızcada ölümle ilgili örtmecelerin Karşılaştırılması

Türkçede ölüm için kullanılan örtmece söz yirmi üç iken Fransızcada bu sayı otuz dördür. Türkçede ölümle ilgili olarak kullanılan dokuz örtmecenin Fransızcada eşdeğerini bulamadık. Bu örtmeceleri aşağıdaki çizelgede, anlam göz önünde bulundurularak Türkçeye aktarmaya çalışacağız. Ancak bu aktarmaların erek dilin kültür küresinden kaynaklanan farklılıklardan dolayı, aktarıldıkları biçimiyle kullanılmasının doğru olmayacağını altını çizmemiz gerekir.

	Fransızcada eşdeğeri bulunmayan Türkçe örtmeler	Fransızcaya çevirisi
1	emrihak vaki olmak	l'ordre de Dieu est réalisé pour cette personne
2	ömrü vefa etmemek	il est mort sans avoir réalisé ses projets
3	ahrete intikal etmek	retrouver l'autre monde
4	toprak olmak	se transformer en tere
5	ebediyete göçmek	partir à l'éternité
6	ömür defterini kapatmak	fermer son livre de vie
7	adres değiştirmek	changer d'adresse pour toujours
8	hakka yürümek	marcher vers Dieu
9	sonsuzluğa intikal etmek	partir à l'éternité, rejoindre les étoiles

Çizelge 3: Türkçede bulunan, ama Fransızca da eşdeğeri olmayan örtmeler

Yukarıdaki çizelgede Türkçenin söz dağarcığında bulunan ama Fransızca da eşdeğeri olmayan ölümle ilgili örtmeleri ortaya koyduktan sonra, çalışmanın bu aşamasında, Fransızca da olan, ama Türkçede eşdeğeri olmayan sözleri çizelge 4'te gösteriyoruz. Bu çizelgede konunun daha iyi anlaşılması açısından, Türkçede eşdeğerini bulamadıklarımızın bu dile olası çevirisini de veriyoruz:

	Fransızcada ölümle ilgili örtmeler	Türkçeye çevirisi	Türkçedeki eşdeğeri
1	comparaître devant Dieu	Tanrının huzuruna çağrılmak	-----
2	dévisser son billard	bilardosunu devirmek	-----
3	disparaître	yok olmak	-----
4	être rappelé à Dieu	Tanrının huzuruna çağrılmak	-----
5	n'être plus	artık var olmamak	-----
6	descendre au tombeau	mezara inmek	-----
7	refermer son parapluie	şemsiyesini kapamak	-----
8	monter au ciel	gök yüzüne çıkmak	-----
9	y passer	öte tarafa geçmek	-----
10	y rester	orada kalmak*	-----
11	remporter son géranium	sardunyasını götürmek	-----
12	casser sa pipe	piposunu kırmak	-----
13	laisser ses guêtres	tozluklarını bırakmak	-----
14	mourir de sa belle mort	acı ve çile çekmeden ölmek	-----

Çizelge 4: Fransızca da olan, ama Türkçede eşdeğeri olmayan örtmeler

Yukarıdaki çizelgede yer alan örtmeler Fransız kültürüne ait, kalıplaşmış sözlerdir. Bunlar Fransız toplumunun kültürü, ruhsal deneyimi, ölüm olgusuna bakış ve anlatış biçimleriyle doğrudan ilgilidir. Bu nedenle buradaki örtmelerin eşdeğerinin erek dilde bulunması son derece güçtür. Bu sözlerin Türkçeye olası çevirilerini incelediğimizde, Türkçede çoğu zaman bir anlam taşımadığı, anlamı olduğu durumda da başka bir şeyi ifade ettiği görülmektedir. Bu durum Türkçe ve Fransızcanın tamamıyla farklı dil ailelerine ait olmasından

ve farklı kültürleri yansıtmalarından kaynaklanabilir.

Her iki dilde eşdeğeri olmayan örtmecelerin dışında, birbiriyle tamamıyla örtüşen, başka bir deyişle eşdeğer olan örtmeceler olduğunu da saptıyoruz. Bu örtmece sözleri karşılaştırıldığımızda neredeyse biçimbilimsel ve sözdizimsel açıdan bir farklılık olmadığı ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki çizelgede (Çizelge 5) bu sözleri sınıflandırıyoruz. Burada verilen örtmece sözlerin biri (4) dışında, diğerlerinin tamamının kaynak dilde ve erek dilde sözdizimsel ve anlamsal açıdan neredeyse aynı yapıda olduğu ortaya çıkmaktadır. Her iki dilde hem eylemin hem de eylemle birlikte kullanılan sözcüğün de aynı olduğunu saptıyoruz:

	Türkçede ölümle ilgili örtmeceler	Fransızcadaki karşılıkları	Sözdizimsel yapısı
1	ruhunu teslim etmek (veya eylemek)	rendre son âme	eylem + isim
3	dünyaya gözlerini kapamak	fermer les yeux	eylem + isim
4	dünyasını değiştirmek	passer de l'autre côté	farklı yapı
5	son nefesini vermek	pousser son dernier soupir	eylem + isim
6	vefat etmek	décéder	eylem
7	yaşamını yitirmek	perdre la vie	eylem + isim
8	birini kaybetmek	perdre quelqu'un	eylem + isim

Çizelge 5: Türkçede ve Fransızcadaki birbirine eşdeğer olan örtmeceler

Birbirine eşdeğer olan örtmecelerin dışında Türkçenin söz hazinesinde yer alan, ama Fransızcadaki bulunmamakla birlikte Türkçedeki örtmecelere anlamsal açıdan yakın olan altı farklı

anlatım saptıyoruz. Bu örtmece sözlerde, iki dilin ait olduğu kültür küreden kaynaklanan farklı sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir: *Ecel şerbeti* yerine *saat on bir çorbası (bouillon d'onze heures)*, *ahret* yerine *büyük yolculuk (grand voyage)*, *can borcu* yerine *bedel (tribut)* ve *sonsuzluk* yerine *yıldızlar (étoiles)* sözcüğü kullanılmaktadır.

Bu durumu karşılaştırmalı olarak çizelge 6'da gösteriyoruz:

	Türkçedeki ölümle ilgili örtmeceler	Fransızcadaki anlama yakın
1	ecel şerbetini içmek	boire le bouillon d'onze heures
2	vadesi dolmak	venir à sa fin
3	ahret yolcusu olmak	faire le grand voyage
4	günü dolmak	terminer son aventure terrestre
5	can borcunu ödemek	payer son tribut
6	sonsuzluğa intikal etmek	rejoindre les étoiles

Çizelge 6: Türkçe ve Fransızcadaki birbirine yakın olan örtmeceler

Fransızca ve Türkçede ölüm olgusunu anlatmada kullanılan örtmece sözleri toplu olarak değerlendirildiğimizde, Fransızcadaki ölümü anlatmak için toplamda otuz dört farklı yapının kullanıldığını saptıyoruz. Bu anlatımları sözdizimsel açıdan incelediğimizde, bunlardan sadece üçünün geçişsiz eylemden oluştuğu (*périr*, *décéder*, *disparaître*); geriye kalanın ise neredeyse tamamının *eylem + tümleş* ("à" veya "de" ilgeciyle birlikte) biçiminde oluşturulduğunu saptıyoruz. Fransızcadaki ölümü örtük olarak anlatmak için otuz dört örtmece kullanılmaktadır. Bunlardan on dördünün Türkçede eşdeğeri bulunamamıştır. Buna karşın yirmi üçüne karşılık bulunabilmiştir. Bu karşılıklardan bazılarının Türkçe-

Fransızca sözlüklerde yer almadığını ve tarafımızdan önerildiğini belirtmek gerekir. Türkçede eşdeğeri bulunmayan örtmecelerin de çevirisi yapılmıştır ancak bu sözlerin çevrildiği biçimiyle Türkçede kullanılmayacağını belirtmemiz gerekir. Zira bu sözler doğrudan Fransız kültür küresine ait ifadelerdir, âdeta kalıplaşmışlardır. Bu kalıp sözlerin toplumsal, kültürel, işlevsel ve bağlamsal özelliklerine göre çevrilmesi gerekir. Ancak bu örtmece sözlerde olası görünmüyor. Zira kalıplaşmış dil birimlerinin çeviri sürecinde bir güçlük oluşturduğu ve çevrilmezlik sorununa neden olduğu açık bir gerçektir. Öte yandan kalıplaşmış öğeleri, kaynak dilden erek dile tam karşılığını bularak aktarmak olanaksızdır. Eğer bu öğeleri, sözcüğü sözcüğüne çevirecek olursak, aktardığımız dile yabancı bir anlatım, o dilde anlamı olmayan bir söz dizisi ortaya çıkmaktadır (Aksan 1995: 74). Çünkü kaynak dildeki bu kültürel öğelerin erek dilde her birinin birebir eşdeğerini bulmak son derece güçtür. Bu açıdan bakıldığında ölümle ilgili örtmece sözler daha çok dil dışı bağlamla ilgilidir. Dil dışı bağlam ise, bir duruma, konuşucu ve dinleyicinin dil dışı toplumsal, kültürel, ruhsal deneyim ve bilgilerine ilişkin verilerin tamamıdır (dil içi bağlam ise bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, çoğu durumda söz konusu birimi etkileyip onun anlamını ve değerini belirleyen birim ya da birimler bütünüdür (Vardar, 2003: 34). Dillerin farklı dünya görüşlerini ve kültürleri yansıtma bir dilden diğerine aktarma yapmayı oldukça güçleştirir.

5. Sonuç

Kültürün en önemli taşıyıcılarından biri olan örtmece sözler konusunda gerçekleştirdiğimiz bu araştırma, iki dilin kültür birikimini derin düzeyde yansıtacak önemli sonuçlar ortaya koymaktadır.

Türkçe ve Fransızcada, ölümü örtük olarak anlatmak için doğrudan ölüm olgusuna ve öte dünyaya göndermede bulunan sözcükler söz konusudur. Fransızcada Türkçeden farklı olarak, ölümle ilgili örtmecelerde dil dışı dünyada var olan, Fransız kültürünün taşıyıcısı olan gerçek nesnelere, ölen kişinin yaşarken kullandığı ve ayrılmak zorunda kaldığı eşyalara gönderme bulunurken Türkçede daha çok soyut sözcüklere göndermede bulunmaktadır. Kullanılan bu sözcükler, alıcının ruh ve düşünce dünyasında çok önemli bir etki oluşturmaktadır.

Fransızcanın ölüm olgusuna bakış biçiminin olumlu olmadığını, ölümün bir nesneden ayrılma, yok oluş, tam bir kopma ve terk etme anlamları taşıdığını, buna karşılık, Türkçede kullanılan örtmece sözlerin anlamının olumlu olduğunu ve bir hareket içerdiği saptıyoruz. Bu sözler dünyadan kopuş, yok oluş yerine, daha çok bir kavuşma, buluşma anlamları içermektedir.

Her iki dilde de birbirinden tamamıyla farklı olan, bazen de birbiriyle hem sözcük hem de sözdizimsel düzeyde örtüşen anlatımlar saptadık. Türkçede ya da Fransızcada olan bir örtmecenin öteki dile aktarıldığı biçimiyle kullanılmasının hiç de uygun olamayacağı ortaya çıkmaktadır. Zira her iki dilin kendine özgü öyle örtmeceleri var ki, bunlar öteki dile aktarı-

lamıyor. Zira örtmeceyi kaynak dilden erek dile aktarmak demek, gerçekte bir dile ait kültür kürenin diğer dile aktarılması girişimidir. Örtmece kültür kürelerin tam merkezinde yer aldığı için aktarımı da son derece güçlükler içermektedir. Örtmece sözlerin anlatılmak istenen şeyi gizlediğini, oysaki çeviri sürecinin açığa çıkararak bir olgu olduğunu söylemek gerekir. Örtmece sözlerin aktarımı, önce dil içi, sonra da diller ve kültürler arası aktarımdan ibarettir.

Fransızca ve Türkçe hem kültür hem de ait olduğu dil ailesi bakımından çok farklı olduğundan dolayı her iki dilde örtmeceyle ilgili sözler birbiriyle tam olarak örtüşmemektedir. Dolayısıyla ölüm olgusu için kullanılan sözler, gerek sözdizim gerekse anlamsal düzeyde farklılık içermektedir. Bu sözlerin kaynak kültürden erek kültüre veya erek kültürden kaynak kültüre aktarımı da güçlükler içermektedir. Zira örtmece sözler tam da kültür ve folklor alanına girdiği için bunların öteki dile aktarılması da çeviri çalışmalarındaki en önemli engellerden birini oluşturur. Örtmece, kültürel özellikleri birbirinden ayrı iki toplumdaki dil kullanımında karşılaşılan farklılıkların açık bir göstergesidir. Çünkü dil, hepimiz için geçerli bilgilerin bir toplamı olan *logos* değildir, dilde bir de *psyche* saklıdır. *Logos* dünyamızdaki varlıkları nesnel bir düzen içine yerleştirmeye çalışır, *psyche* ise nesne ile kaynaşıp ona kendi benliğinin biçimini kazandırmak ister. Bundan dolayı, her dil bireyseldir, daha doğrusu tekdir (Gökberk 2007: 72), iletişim aracı olması dışında, bir anlamlar dokusudur. Düşüncemizi ve değerlendiren,

memizi belirleyen, bizi biçimlendiren, bir anlamda da sınırlayan bir güçtür. Örtmece sözlerin aktarımı, gerçekte önce dil içi, sonra da diller arası kültürün aktarımdan ibarettir. Başka bir deyişle, örtmece sözü aktarmak, sadece yazılmayanı ve örtük olanı değil, aynı zamanda söyleneni ve söylenmek istenen şeyi aktarma girişimidir. Dolayısıyla hem ruhsal hem de kültürel boyutu vardır ve dillerin aynı olguyu farklı biçimlerde anlatmadaki yetilerini ortaya koyma açısından büyük bir önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan. *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi, 1996.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998-1995.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1991.
- Akarsu, Bediâ. *Dil-Kültür İlişkisi*. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2000.
- Arslan-Erol Hülya "Tabu (Taboo) ve Kelimelerin Anlam Alanlarına Etkisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten II*, Ankara, 2002, s. 35-56.
- Austin, John Langshaw. *Söylemek ve yapmak*. çev. Levent Aysever, İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Benveniste, Emile. *Problèmes de linguistique générale*. Vol. 1-2, Paris: Gallimard, 1966 – 1974.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru: İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973.
- Boztaş, İsmail. *Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999.
- Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 12.10.2014.
- Bonhomme, Marc. *Pragmatique des figures du discours*. Paris: Champion, 2005.
- Condon, John C. *Kelimelerin Büyülü Dünyası*. Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Coşkun Menderes. *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- Demirci, Kerim. "Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine", *Millî Folklor*, Sayı 77, Ankara: 2008, s. 22-34.

- Dumarsais, César Chesneau. *Des tropes ou Des Différents Sens*. Paris: Flammarion, coll. Critiques, 1988.
- Ercilasun, Ahmet Bican. "Türkçede Öl- Fiili Üzerine". Kafalı Armağanı, Ankara, 2002, s. 47-50.
- Freud, Sigmond. *Totem ve Tabu*. çev. Niyazi Berkes, Ankara: Meb Yayınları, 1947.
- Gökberk Macit. *Değişen dünya değişen dil*, 7. baskı, İstanbul: Yky Cogito, 2007.
- Güngör, Ahmet. "Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözcük Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, Erzurum, 2006, s. 69-91.
- İmer, Kamile. *Dil ve Toplum*. Ankara, Gündoğan, 1990.
- İsen, Mustafa. *Acıyı Bal Eylemek*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- Lévi-Strauss, Claude. "Linguistique et anthropologie", *Anthropologie Structurale*. Paris: Plon, 1973, s. 90-91
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine. *La conversation*, Paris: Seuil, 1996.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine. *Les actes de langage dans le discours. Théories et fonctionnements. « Quand dire, c'est faire »: un travail de synthèse sur la pragmatique conversationnelle*. Paris: Nathan, 2001.
- Kaplan, Mehmet. *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Kıran, Zeynel & Eziler- Kıran, Ayşe. *Dilbilime giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2002.
- Mailhot José. "Les rapports entre la langue et la culture", *Journal des traducteurs/Translator's journal*, vol.14, n°4, Montréal: Presses de l'Université de Montréal 1960, 200-206.
- Molinié, Georges. *Dictionnaire de rhétorique*. Paris: Librairie Générale Française, 1992.
- Mutçalı, Serdar. *İngilizce-Türkçe-Arapça Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2001.
- Lederer, Mariane. *La traduction aujourd'hui, Le Modèle interprétatif*. Paris: Hachette, 1994.
- Örnek, Sedat Veyis. *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları, 2000.
- Penle, P. *Language, thought and culture*. Michigan: Ann Harbor, 1958.
- Rey, Alain & Rey-Debove Josette. *Le Petit Robert, Dictionnaire de la langue française*, Canada, 1991.
- Searle, John Rogers. *Les actes de langage. Essai de philosophie du langage*. Paris: Lettres, 1996.
- Söylemez, Ümit. *Euphemism, as a Reflection of Culture on Language*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993.
- Saraç, Tahsin. *Fransızca Türkçe Büyük Sözlük Grand Dictionnaire Français-Turc*. İstanbul: Adam Yayınları, 1991.
- Sezgin, Ahmet & Yalçın, Cengiz. *Türk Edebiyatında Ölüm Şiirleri Antolojisi*. İstanbul: Ünlem yayınları, 1993.
- Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Türk Dil Kurumu, *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü*: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri, Erişim tarihi: 11.12.2014
- Öztürk, Özhan. *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Phoenix, 2009.
- Özyıldırım, Işıl. "Türkçede Örtmece Sözcükler Üzerine Bir Araştırma", *Dil Dergisi (Aralık)*, Ankara, 1996, s. 15-21.
- Uygur, Nermi. *Kültür kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim terimleri sözlüğü*, İstanbul: ABC Yayınları, 2003.
- Le Nouveau Petit Robert électronique, Paris: Le Robert, 2008.
- Büyük Türkçe Sözlük: <http://www.tdk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 15.12. 2014.
- http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm, Erişim tarihi: 18.12.2014.